

MARIE MAREČKOVÁ

K SOCIÁLNÍMU POSTAVENÍ ŽEN VE VÝCHODOSLOVENSKÝCH MĚSTECH V 17. STOLETÍ

Při sledování sociálně ekonomického rozvrstvení městského obyvatelstva za pozdního feudalismu patří k základním badatelským problémům výzkum celkové společenské struktury a jejích změn v korelaci s ekonomickou situací města. V poslední době se zájem marxistické historiografie orientuje na poznání vnitřní stratifikace jednotlivých sociálních skupin, vymezených zaměstnáním, zámožností, kvalifikací, podílem na vládě, případně dalšími ukazateli, přičemž průkaznost statistických metod je zvýrazněna aplikací sociologických postupů. Rekonstrukce vnitřních vazeb určitých sociálních skupin a platnost získaných poznatků závisí však na míře možnosti průkazně identifikovat její příslušníky v rámci městské společnosti v dostatečně reprezentativním souboru, tedy na sdílnosti prameně základny.

Nezbytným základem těchto konkrétních výzkumů sociálních skupin zůstává vstupní analýza majetkového rozvrstvení celého města, prováděná na základě statistického zpracování rejstříků či knih městské dávky. Výzkum vnitřní hierarchie jednotlivých sociálních vrstev při využití co nejširších možností kombinovat porovnatelné informace dostupného prameněného materiálu je zákonitě prohlouben určením jejich sociálně ekonomických pozic v rámci celého města, přičemž je nutné respektovat kritéria majetkových skupin, jak byly pro městskou strukturu modelovány podle výše a skladby zdanění. Takto chápaná a prováděná analýza určitých sociálních skupin přináší plodné poznatky nejen o jejich sociálně ekonomické skladbě a pozici, nýbrž především svou konkrétností umožňuje prohloubit výsledky vstupní analýzy majetkového rozvrstvení a ověřit závěry výzkumů vzájemných vazeb a vztahů jednotlivých majetkových skupin. Zejména u středních či málopočetných skupin je možno tak doplnit a korigovat určitou státnost ukazatelů vnitřních změn a přesunů, jimiž tyto skupiny reagovaly na situaci výrobních sil a vztahů.

Výsledky analýzy rejstříků a knih městské dávky ze 17. století z Barchova a Prešova totiž prokazují, že počet majitelů nemovitostí byl relativně stabilní zejména ve vnitřním městě, ačkoliv nižší a střední měšťanská vrstva prokazovala značnou mobilitu. Výrazným nositelem změn byly ze-

jména chudší vrstvy, zvláště nájemníci, kteří velmi dynamicky reagovali na ekonomické i politické trendy a živelní pohromy.¹ Informace takto získané při globální analýze společenské struktury Bardějova v 17. století byly východiskem pro sledování majetkové struktury samostatných žen.² Výzkum byl podnícen a metodicky inspirován průkopnickými pracemi E. Uitzové.³

V prvé polovině 17. století tvořily samostatné ženy v Bardějově čtvrtinu až sedminu poplatníků, jimž patřila sedmina až šestina celkového majetku. Pouze čtvrtina jich bydlela ve vnitřním městě. Pokles počtu samostatných žen během první poloviny 17. století byl odrazem rostoucího úbytku žen vlastnicích domy, markantního zejména na předměstí, a odrážel postupující ekonomickou stagnaci města, která byla pozastavena konjunkturou koncem druhého desetiletí 17. století. Změny v počtu a majetku předměstských nájemnic tvořících téměř třetinu všech evidovaných nájemníků, odrážely tyto změny mnohem výrazněji.

Početní i majetkovou převahu měla nejdříve nižší střední majetková skupina, pak postupně početně narůstala nižší majetková skupina, majetkově však dominovala střední majetková skupina, takže celkově byla zajištěna silná pozice střední vrstvy samostatných žen. Majetková situace této vrstvy samostatných žen byla však nepříznivější, než byla majetková situace celé střední měšťanské vrstvy. Zhoršovala se markantně i majetková situace nájemnic, které postupně představovaly vůbec nejchudší zdaňované vrstvy bardějovského obyvatelstva. Na samostatné ženy doléhala tedy ekonomická stagnace a letargie Bardějova daleko tíživěji než na ostatní měšťany.

V majetkovém rozvrstvení samostatných žen různou formou přímo zapojených do výrobního procesu se vcelku objektivně a velmi dynamicky odrážel stav vývoje výrobních sil a vztahů. Jejich zhoršující se ekonomické postavení bylo výrazným projevem stagnace, případně regrese měst, jejímž působení byly právě samostatné ženy bezprostředně a nejcitelněji vystaveny.

Informace shromážděné studiem testamentů reprezentativně zachovaných v souvislé pramenné řadě při systematickém výzkumu mohou konkrétně prohloubit a do jisté míry i suplovat poznatky získané rozborem rejstříků či knih městské dávky. Stav pramenné základny umožnil provést pouze statické šetření (sondu), neboť bylo možno pojmout do analýzy 50 testamentů z let 1640–1645.⁴ Avšak samozřejmost propojení výsledků

¹ M. Marečková, *Společenská struktura Bardějova v první polovině 17. století*, UJEP Brno 1978. *Společenská struktura Prešova v 17. století*, UJEP Brno, v tisku. *Die Armut in den ostslowakischen Städten in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*. In: *Zur Entstehung des Proletariats*, Magdeburg 1980, s. 71–74.

² M. Marečková, *Majetková struktura samostatných žen v Bardějově v první polovině 17. století*, *Historický časopis* 29, 1981, č. 2, s. 244–258.

³ E. Uitz, *Zur gesellschaftlichen Stellung der Frau in der mittelalterlichen Stadt*. In: *Magdeburger Beiträge zur Stadtgeschichte*, Heft 1, Magdeburg 1977.

⁴ Státní okresní archiv Bardějov, fond Archiv města Bardějova (dále jen OAB), rkp. č. 39, r. 1610–1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

V létě 1645 postihla Bardějov morová epidemie, již podlehlá nejméně čtvrtina obyvatel. M. Marečková, *Společenská struktura Bardějova*, s. 71, 125.

se vstupní analýzou majetkové struktury Bardějova a majetkového rozvrstvení samostatných žen objektivizovala i obohatila poměrně úzce časově limitovanou a nepočetnou skupinu testamentů, jejichž věrohodnost a sdílnost je sice nesporně uznávána, avšak metody jejich zpracování nemají konkrétní badatelské tradice zejména v aplikaci na výzkum vnitřní stratifikace žen v rámci městské společnosti.

Porovnáním údajů výchozího pramenného materiálu — 50 testamentů z let 1640—1645 s informacemi rejstříků městské dávky z let 1636 a 1645⁵ byla prokázána vysoká korelace poznatků o společenském rozvrstvení, neboť se podařilo identifikovat v rejstřících městské dávky všechny odkazy domů (tj. 28 případů).

Nesporně překvapující bylo zjištění, že z 50 zachovaných testamentů se 44 bezprostředně týkalo žen. Analýza těchto testamentů umožnila tak hlubší průhledy do vnitřních poměrů domácností jednotlivých společenských vrstev a byla současně studií postavení určitých majetnějších vrstev ženského obyvatelstva, jehož sociálně ekonomickou pozici odhalila velmi zřetelně, a to i v případech, kdy v rejstřících městské dávky nebyl samostatně evidován majetek vdaných žen. Na to poukázal i fakt, že u 50 analyzovaných testamentů byly ve 26 případech zůstavitelkami ženy, v dalších třech případech dědili manželé navzájem a 21× byl zůstavitelem muž, jehož dědičkami byly ženy 15×. Pouze šestkrát po mužích dědili synové či jiní mužští příbuzní a přátelé.

Ženy zůstavily 16 domů, z nichž dva byly v nižší střední majetkové skupině, pět ve střední, osm ve vyšší střední a jeden ve vyšší majetkové skupině. Celkem tedy převažovaly ženy vyšší střední majetkové kategorie, které své dědice ekonomicky i společensky povznesly. Mezi dědici těchto 16 domů byl manžel pouze šestkrát (a jednou mu připadla jen třetina domu a zbytek nevlastní dceři), třikrát dědily děti, dvakrát sourozenci (a jednou bratr polovinu domu a zbytek přítelkyně), dvakrát další příbuzní a jednou cizí osoba (slovenský kazatel).

Tab. 1. Domy zůstavené v bardějovských testamentech z let 1640—1645⁶

Zůstavitelé	Majetkové skupiny				Počet
	nižší střední	střední	vyšší střední	vyšší	
ženy	2	5	8	1	16
muži ženám	4	2	3	—	9
muži mužům	—	—	2	—	2
manželé navzájem	—	1	—	—	1
celkem	6	8	13	1	28

⁵ OAB, rkp. č. 1211, r. 1636, rkp. č. 1213, r. 1645, rejstříky městské dávky.

⁶ Tabulka byla sestavena a vypočtena podle těchto pramenů: OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, nepaginováno, zápisy z let 1640—1645, kniha převodů majetku; rkp. č. 1211, r. 1636, rkp. č. 1213, r. 1645, rejstříky městské dávky.

Muži zůstavili 11 domů. Z toho jen dva domy dostali synové, jeden dům dcera, jeden dům tchýně a po ní dcera. Většinou dědily manželky (7 domů). Ženám zůstavený majetek patřil čtyřikrát do nižší střední majetkové skupiny, dvakrát do střední majetkové skupiny a třikrát do vyšší střední majetkové skupiny. Ze tří manželských párů, které se stanovily vzájemnými dědici, pouze jediný vlastnil dům (střední majetková kategorie).

V analyzovaném souboru pramenů největším majetkem disponovala Kateřina Schmitzová, takže kromě odkazu 950 florénů příbuzným, kostelu, škole a špitálu zanechala manželu Melicharovi dům na náměstí, dvůr na předměstí a další nemovitosti. Ty jí zůstavil první manžel Tomáš Blimberg, dlouholetý bardějovský rychtář a jeden z nejbohatších měšťanů, který zemřel v prosinci 1626 ve věku 58 let. Melichar Schmitz, který se přistěhoval ze Spišského Podhradí, získal tedy sňatkem další prostředky k provozování dálkového obchodu a brzy pronikl i do užší městské rady.⁷

Majetkový vzestup zajistilo dědictví po manželce také Jakubu Kleinovi-Czetkovi, který sám vlastnil dům na předměstí. Jeho žena Marina byla dcerou a dědičkou bohatého bardějovského řezníka Michala Klimaska. V testamentu, který paní Marina pořídila před porodem, odkázala manželovi velký dům na předměstí a veškerý majetek. Pouze dvě peřiny, hnědou sukni a 16 florénů věnovala matce.⁸

Abrahám Kniewald zdědil po manželce Anně velký dům na předměstí, pole a veškerý majetek kromě odkazu kostelu (25 florénů) a příbuzným (10 florénů).⁹ Velký dům na předměstí s veškerým zařízením (včetně šatů a peřin) odkázala Markéta Kniewaldová svému manželu Martinovi, „který ji choval jako dítě“. Matce Markétě zanechala jen pole, které dostala od manžela. Matka však po smrti dcery žádala městskou radu o další dědictví. Martin Kniewald jí dobrovolně přenechal kabát, ozdobný pás a 25 florénů na zaplacení dluhů.¹⁰

Vdova Sofie Duchenská věnovala v testamentu polovinu velkého domu ve vnitřním městě se vším zařízením chudé přítelkyni, která ji opatrovala v nemoci. Druhou polovinu domu odkázala bratru Jiřímu. Jak je patrné z rejstříků městské dávky, dům byl po smrti paní Sofie prodán Janu Rotadenskému. S druhým bratrem Tomášem Schepelem, který byl v Polsku varhaníkem, se paní Sofie nestýkala. Uvedla, že o něm nemá zprávy, avšak soudí, že její majetek nepotřebuje, neboť je bohatý. Po pěti florénech odkázala špitálu a slovenskému kostelu, 6 florénů slovenskému kazateli. Uvolila se zaplatit „pro klid duše“ i 12,50 florénů, které dlužil její manžel Petr Melicharu Schmitzovi, ačkoliv sama věděla jen o dluhu 7 florénů.¹¹

⁷ OAB, rkp. č. 39, 1610—1645, zápis k 30. VI. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

⁸ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 2. IX. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

⁹ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 5. XI. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

¹⁰ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 9. VIII. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

¹¹ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 14. XI. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

Vdova Judita Felgerová zanechala dům na náměstí se vším vnitřním vybavením synu Martinovi. Služebné Kateřině, „která ji pilně opatrovala v nemoci, za její námahu“ odkázala zahradu a pozlacený pás. Dítě služky Markéty, které se mělo teprve narodit, dostalo 50 florénů, ale Markéta jimi nesměla disponovat. Judita Felgerová byla významně zapojena do plátenické produkce, a proto mohla odkázat po 1 postavu plátna (postav plátna měl 50 loktů, tj. cca 25 m) kostelu, špitálu a chudým studentům vyšší městské školy.¹²

Podnikatelkou v plátenické výrobě byla Kateřina Metznerová. Byla 23 léta vdovou (od roku 1622) po kožešniku Jakubu Metznerovi, který zřejmě zemřel na mor, takže jeho dům ve vnitřním městě připadl paní Kateřině, dceři z chudší předměstské řemeslnické rodiny Hanse Winklera. Paní Kateřina majetek dále rozšířila samostatným podnikáním a obchodem s plátnem. Z jejího testamentu je patrné, že zaměstnávala dvě další ženy, jimž dodávala ke zpracování surovinu (přízi), neboť jí měly odevzdat 150 loktů plátna. Dalšíh 100 loktů bylo na zpracování v městském bělidle. Za 9 postavů (450 loktů) plátna jí nezaplatil Tobiáš Kalkbrüer. Pohledávky 58 florénů měla paní Kateřina u krejčího Michala Marzinka a u dalších šesti měšťanů. Z těchto prostředků měly být kryty odkazy špitálu (10 florénů), škole (5 florénů), slovenskému kostelu (40 florénů), faráři a německému kazateli (po 10 florénech) a dvěma příbuzným (20 florénů). Služce, která ji opatrovala, věnovala červenou sukni, kabát a 50 loktů plátna. Dům v Klášterní ulici vnitřního města a všechn další majetek odkázala slovenskému kazateli Martinu Blümeliovi a jeho ženě, kteří o ni celý rok denně pečovali, „když k ní nikdo nechtěl přijít v jejím špatném stavu“ a neopustili ji ani v nemoci. Martin Blümelius měl zajistit i její důstojný pohřeb.¹³ Je možné, že značnou sociální izolaci středně majetné bezdětné paní Kateřiny ovlivnily vedle stáří i dlouhé nemoci i energické podnikatelské praktiky, takže byla odkázána jen na formální vazby k církevní korporaci.

Odkazu kostelu, špitálu a škole byly pro současníky výmluvným symbolem společenského rozvrstvení. Byly typické pro patriciát a vyšší střední vrstvu, řemeslnickou elitu, avšak i pro celou střední vrstvu byly manifestační otázkou společenské prestiže, nejen pojistkou na klidnější smrt. U mužů střední vrstvy byl tento jev ještě výraznější, pokud lze soudit z několika testamentů. Dávali však přednost odkazům špitálu. S touto městskou institucí péče o chudé a nemocné je nesporně pojily skupinové sociální vazby, neboť osamělí staří muži středních a nižších vrstev zřejmě dožívali v chudobinci a špitálu častěji než ženy, které se o sebe dokázaly snáze samy postarat. Např. Řehoř Riemer z předměstí (nižší střední vrstva) odkázal po 10 florénech kostelu a špitálu, 25 florénů sestře, dům a vše ostatní ženě Kateřině.¹⁴

¹² OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 4. IX. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

¹³ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 27. VII. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

¹⁴ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 11. X. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

Formy náboženského života byly závazné pro určitou společenskou skupinu a zejména ony spojovaly vyšší a střední měšťanské vrstvy, neboť v obou byly identické. Nižší střední vrstva a městská chudina se je pokoušely pouze imitovat.

Odkazy kostelu zanechalo 14 majitelek domu, odkazy špitálu 8 majitelek domu a odkazy škole tři majitelky domu. Se společenským postavením zůstavitelek stoupala hodnota odkazů kostelu a přibývalo odkazů špitálu a škole. Alespoň formálně přiblížit těmto majetkově nezávislým zámožným majitelkám domů se snažily i další ženy, které sice samy dům nevlastnily, zato disponovaly dalším nemovitým majetkem (pole, zahrady), vyrobeným plátnem a osobními věcmi. Např. Dorota Fischová odkázala pole, zahrady i šaty a stříbrné věci manželu Michalovi, kterého vlastnictví domu na náměstí řadilo do střední majetkové skupiny. Kostelu paní Dorota věnovala vyšívavý šátek.¹⁵

Kateřina Deaková zůstavila svým sourozencům a přítelkyním 8 postavů (400 loktů) plátna, jehož byla významnou producentkou. Po polovině postavu plátna věnovala také nemajetným studentům a chudým lidem ve špitálu. Slovenskému kostelu odkázala 20 florénů a ubrus na oltář. Věrnou přítelkyni Juditu, ženu Ondřeje Heckela, pověřila zařízením pohřbu a odkázala jí většinu osobních věcí, plátno a přízi. Při výrobě plátna zřejmě spolupracovala paní Kateřina i s dalšími dvěma ženami (Dorka Haslinská a manželka Martina Dreschera). Místnímu maďarskému lazebníkovi odkázala postel s nebesy.¹⁶

Aktivním podnikatelem v plátenické výrobě byl Pavel Wirth, ačkoliv v posledním desetiletí života zřejmě jeho podnik neprosperoval, neboť Pavel Wirth poklesl z vyšší střední do střední majetkové skupiny a hodnota jeho majetku se téměř o třetinu snížila. Přesto odkázal kostelu 25 florénů, ženě a třem dětem dům na náměstí, tři pole, zahradu, 30 florénů v hotovosti a 2700 loktů plátna daných na zpracování do městského bělidla.¹⁷

I chudý řemeslník Valentin Meltzner, který žil v nájmu na předměstí, dal do bělidla zpracovat 5 postavů (250 loktů) plátna. Z toho měly být dva postavy prodány na úhradu výdajů za jeho pohřeb a o zbývající tři postavy se měla jeho žena Kateřina přátelsky rozdělit se švagrovou Anežkou, ženou Valentinova bratra, jestliže se paní Anežce narodí po Valentinově smrti dítě. Této své švagrové odkázal ještě 8 florénů, bednářskému tovaryši Hansu Kossnarovi 4,50 florénu a Melicharu Schlosserovi 3 florény.¹⁸ Jeho žena Kateřina Meltznerová žila pak v nájmu na předměstí a platila nejnížší daňovou sazbu.

Také předměstský nájemník Pavel Kölp měl v městském bělidle 300 loktů plátna a doma značnou zásobu příze. Vedle menších pohledávek na

¹⁵ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 3. VII. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

¹⁶ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 18. VII. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

¹⁷ OAB, rkp. č. 39, 1610—1645, zápis k 27. VII. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

¹⁸ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 25. VIII. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

nemovitostech vlastnil i pole, dvě krávy a čtyři vepře. Majetkem patřil do nižší střední vrstvy, stejně jako jeho bratři. Simon žil jako nájemník ve stejném domě na předměstí, Tomáš vlastnil na předměstí malý dům. Pavel Kōlp zřejmě s bratry spolupracoval, protože měli vzájemné pohledávky. Odkázal jim třetinu majetku, dvě třetiny věnoval ženě Barboře.¹⁹

Předměstský nájemník Jurko Postko zanechal příbuzným pár volů a dědičkou všeho ostatního stanovil ženu Kateřinu, kterou výslovně zaštilil proti dalším nárokům svých příbuzných.²⁰

Lukáš Pollicenský zajistil služebné Kateřině Schönové nejen majetkový, ale zejména společenský vzestup. Kateřinin otec Urban Schön patřil k střednímu měšťanstvu a jeho majetková i společenská situace se od poloviny třicátých let 17. století výrazně zlepšovala, ačkoliv stále bydlel na předměstí, i když se přestěhoval do domu situovaného těsně u městských hradeb. Lukáš Pollicenský sice podle výše zdanění patřil k nižší měšťanské vrstvě, neboť bydlel v nájmu v jednom z domů bohatého obchodníka Jakuba Glatze, budoucího bardějovského rychtáře. Zřejmě byl jeho obchodním partnerem. Do města přesídlil nedlouho před tím, než se rozhodl sepsat testament za přítomnosti tří členů užíší městské rady, poslaných přímo rychtářem. Obvykle totiž sepisovali testament pouze dva senátoři. Spolu s nimi a dvěma svědky usedl pan Lukáš za stůl, předvolal svou služebnou Kateřinu a oficiálně se jí otázal, zda se chce stát jeho ženou. Jako své snoubence jí pak odkázal veškerý majetek – „vše, co jméno má“. Pouze 220 florénů rozdělil. Kostelu dedikoval 100 florénů, na svůj náhrobek určil 80 florénů, po 10 florénech věnoval rychtáři Leonardu Huldreichovi, senátoru Janu Demianovi a domácímu Jakubu Glatzovi, kterému kromě toho připsal i svůj červený kočár. Zkrácení nebyli ani další dva svědkové. Dostali po pěti florénech.²¹

Testament dokládá, že společenskou elitu nelze jednoduše ztotožňovat s okruhem nejbohatších měšťanů. Rozhodujícím činitelem společenské pozice bylo vykonávané zaměstnání, které je marxistickou sociologií chápáno jako jednotící ukazatel pro zámožnost, kvalifikaci a do značné míry i pro podíl na vládě. Úspěšné zapojení do dálkového obchodu bylo stále výrazněji současníky kvalifikováno jako adekvátní pro příslušníka městského patriciátu. Od určitého stupně ekonomického vývoje bylo město řízeno téměř výlučně obchodníky. Pouze osoby s vysokým společenským statutem, zajištěným obchodním podnikáním a jeho liberálními zásadami, nemusely respektovat normy dané společenskými hodnotami většiny městského obyvatelstva, které odrážely ideologii cechovní uzavřenosti a společenské rovnosti a které byly zejména v období ekonomické stagnace či letargie houževnatě hájeny a uplatňovány. Sankce pana Lukáše působí sice romanticky, je však otázka, do jaké míry byla v dalším období respektována městskou elitou jeho snoubenka, slečna Kateřina.

¹⁹ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 25. IX. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

²⁰ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 9. VIII. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

²¹ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 3. X. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

Vedoucí měšťanská vrstva byla poměrně kompaktní, ačkoliv nebyla uzavřena přílivu nových členů, zejména obchodníků a příslušníků městské inteligence (pastorů, kazatelů, notářů, učitelů, varhaníků),²² kteří se jim většinou vyrovnali zámožností, pokud si k ní dopomohli výhodnými sňatky nebo určitý majetek zdědili po rodičích. Bardějovský patriciát byl spojen s příslušníky městské inteligence těsnými a stále obnovovanými a upevňovanými příbuzenskými svazky. Městská společnost oceňovala vzdělání, které umožňovalo jistější existenci, pevný příjem a úctu městské společnosti, spojenou zejména s hodností duchovních. Na zahraničních univerzitách se vzdělávali i synové bohatých obchodníků a podnikatelů, kteří pak převzali otcův majetek a živnost a nevěnovali se přímo duchovní, úřednické či školské službě. Vzdělání bylo vedle zaměstnání v městské společnosti výrazným stratifikačním hlediskem a úzce s ním souviselo.²³

Významným symbolem společenského rozvrstvení bylo už samotné se-stavení testamentu a zejména jeho zanesení do knihy převodů majetku, čímž se městská rada automaticky stala garantem jeho realizace. Jak je patrné z předchozí tabulky 1, takto své zájmy manifestovalo především střední měšťanstvo, zejména pak vyšší střední vrstvy (modus). Ačkoliv písemná forma testamentu byla postupně přijímána stále širšími vrstvami městské společnosti, u nižších vrstev byl zápis testamentu v úředních městských knihách pro osobu zůstavitele prestižním gestem.

Mladý chudobný a nemocí zesláblý tovaryš Jakub sice večer žádal rychtáře o poslání úředních svědků k sepsání testamentu, avšak nikdo se nedostavil, takže musel požádat o svědectví dva čestné muže. Teprve později byl testament vepsán do knihy převodů majetku s ubezpečením, že rychtář za něj zodpovídá. Stalo se tak zřejmě po zásahu mistra Michala Seldenreicha, který byl laskavý k opuštěnému nemocnému. Jakub totiž nebyl uveden v nájmu ani u Jiřího Wagnera, u něhož pracoval jako tovaryš. Nebyl tedy zdaňován. Výhradní dědičkou svého skromného majetku, sestávajícího ze šatů a peněz, určil nešťastný tovaryš slečnu Dorotu, dceru Michala Seldenreicha.²⁴

Muži byli zřejmě velkorysí a zejména citové vazby k ženám jim dávaly odvahu alespoň symbolicky překročit hranice společenských skupin v obou směrech (případ pana Lukáše a tovaryše Jakuba). Ženy společenské normy musely respektovat, takže jsme mohli analyzovat testamenty téměř výhradně příslušnic středních a vyšších vrstev podle majetku vlastního nebo manželova.

Pouze společenská prestiž manželova povolání učinila vhodnou adeptkou pro registraci testament v městských knihách nemocnou paní Helenu, starou chudou vdovu po pastoru Jiřím Czodorovi z bardějovské poddanské vesnice Mokroluh. Již před časem musela paní Helena prodat za 36 florénů bídnou chatrč na předměstí sestře Anně, která jí ještě dlužila 15 florénů.

²² M. Marečková, *Sociální struktura městské rady Bardějova v první polovině 17. století*, Časopis Matice moravské 96, 1977, č. 3—4, s. 333 n.

²³ M. Marečková, *Majetkové poměry bardějovských učitelů v první polovině 17. století*, Časopis Matice moravské 93, 1974, č. 3—4, s. 371 n.

²⁴ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 20. VIII. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

Z této sumy měl být zaplacen skromný pohřeb a zbytek rozdělen mezi Heleniny vnučky: Aničku, sirotka po synu Janovi, které věnovala ještě dvě peřiny, plátěný kabát a malý kabátek, a Zuzanu, dcerku její dcerky Anny. Zuzaně zanechala kromě toho pás a kabát.²⁵ Testament dává nahlédnout do neutěšených poměrů osamělé staré a nemocné ženy, kterou jen nepatrná majetková hradba dělila od závislosti na chudinské veřejné péči. Už samotná existence špitálu dokumentuje, že městská společnost musela řešit problémy obyvatelstva vyloučeného z výrobního procesu. Četné donace chudým lidem ze špitálu v testamenech středně majetných bardějovských měšťanů signalizují i pro ně otevřenou hrozbu těchto konců.

Kdyby příbuzní (žena Hanse Wrabela) zemřelé manželky příslušníka nižší střední vrstvy Jakuba Schultze nenárokoval i dědictví, nedochovala by se informace o soukromé bídě paní Schultzové. Zbyla po ní prý pouze jediná sukně.²⁶

Závislost ženy na manželovi byla zvyšována majetkovou disproporcí ve prospěch majetku manžela. Manžel však mohl disponovat majetkem své ženy. Jan Wrabel tak připravil ženu Anežku o dědictví po rodičích, „neboť vše prodělal a zastavil, jak je vidět v městských knihách“. Řadu let spolupracoval s bratrem Pavelem, který byl jeho věřitelem. Patřil k vyšší střední vrstvě, ale i on postupně majetkově ztrácel. Když oba bratři podlehl morové epidemii, dohodly se vdovy na majetkovém vyrovnání. Barbora, žena úspěšnějšího podnikatele Pavla Wrabela, vrátila paní Anežce všechny zastavené nemovitosti (dům, dvůr, zahrady, pole) a anulovala dluhy i pohledávky. Paní Anežka se zřekla nároků na majetek své švagrové a jejich dětí. Obě vdovy si pak vyměnily osobní pozornosti (šaty).²⁷

Schopnost dosáhnout vzájemné rozumné dohody dokládá praktičnost bardějovských měšťanek, ale i ohled na veřejné mínění a smysl pro společné vyrovnání, typický pro střední měšťanské vrstvy. Ženy těchto vrstev však vyjadřovaly okázale vděčnost věrným přítelkyním a příznivcům a nezdědka dávaly přednost vazbám a vztahům přátelství a morálních závazků před pokrevními pouty, a to daleko výrazněji než muži. Oceňovaly veřejně a konkrétně věrné služby domácího personálu a vyjadřovaly zájem o jeho soukromé starosti a problémy. Je z toho patrné, že měšťanská žena měla rozhodující postavení v okruhu vlastní rodiny a domácího hospodářství. Na ní závisel uplatňovaný model životního stylu rodiny, který byl výraznou manifestací společenské příslušnosti. Ovlivňovala volbu svátečního oblečení pro členy domácnosti (včetně služebnictva), výběr a přípravu každodenní i sváteční stravy, způsob trávení volného času, formu slavnostních i smutečních obřadů v kruhu rodiny apod.

Další informace o společenském rozvrstvení a jeho znacích lze získat sledováním rodinných a přátelských vazeb, tedy zejména koho příslušníci jednotlivých vrstev vybírali či mohli vybrat za manželské partnery svých

²⁵ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 27. VII. 1644, nepaginováno, kniha převodů majetku.

²⁶ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 10. V. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

²⁷ OAB, rkp. č. 39, r. 1610—1645, zápis k 23. XI. 1645, nepaginováno, kniha převodů majetku.

děti, za svědky při testamentech a smlouvách, za poručníky vdov a sirotků apod. Tyto skutečnosti byly a jsou velmi citlivým stimulem společenského zařazení a je nesporné, že ovlivnění a pěstování soukromých rodinných kontaktů zůstávalo doménou měšťanských žen středních vrstev. Nelze však pominout zvláště výrazný vliv žen těchto vrstev na výchovu dětí a vnučat a jejich další životní styl. Tyto i další symboly a prvky společenského rozvrstvení spolu vzájemně souvisí, neboť vytvářely celý komplex každodenního života jednotlivých vrstev.

Rozbor padesáti testamentů tedy prokázal, že ženy střední měšťanské vrstvy v menších řemeslnických městech ekonomicky stagnujících disponovaly nemovitým majetkem v daleko větší míře, než se soudilo a než mohlo být demonstrováno rozbořem rejstříků městské dávky. Bardějovským ženám garantovalo zapojení do domácí plátenické produkce, ve městě tradičně provozované, určitou možnost rozšíření majetku či alespoň udržení základního majetkového standardu.

Míra osobního majetku ženy, ať již zděděného po rodičích, příbuzných či manželovi nebo nabytého či rozšířeného vlastní ekonomickou aktivitou určovala nejen volbu manžela, životní styl rodiny a výchovu dětí, ale i míru osobní nezávislosti, omezené v podstatě na svobodu vlastnických práv a jejich demonstraci, plněji však aplikovaných mimo instituci manželství.

Studie testamentů prokázala, že značný osobní majetek zajišťoval ženám středním měšťanských vrstev vliv na rodinné podnikání a každodenní život, ačkoliv se samy uplatnily veřejně ve výrobním procesu především v plátenictví. Jejich zámožnost a původ byly základními činiteli pro příslušnost k určité společenské vrstvě, s níž byly spojeny sítě vazeb i respektováním tradic. Jejich vyhlídky společenského vzestupu byly omezeny, neboť neměly možnost volit zaměstnání, zvyšovat kvalifikaci a přímo se podílet na správě města. Byly součástí maloměstské sociálně ekonomické struktury, jejíž šachovnice určovala jejich vliv a působení. Určitou výjimku tvořily příslušnice patricijských a obchodnických rodů s liberálnějšími tendencemi. Především rozvinutí obchodního podnikání spolu s oživením ekonomiky města mohlo oslabit střední měšťanské vrstvy a dynamizovat společenskou diferenciaci, avšak v našich městech bylo brzděno refeudalizací ekonomiky a protiměstskou politikou šlechty.

ZUR SOZIALSTELLUNG DER FRAUEN IN OSTSLOWAKISCHEN STÄDTEN IM 17. JAHRHUNDERT

Die Autorin hat 50 Testamente aus den Jahren 1640 bis 1645 analysiert. Durch den Vergleich mit den Informationen der Stadtsteuerregister aus dem Jahre 1636 and 1645 wurde die hohe Korrelation der Angaben der gesellschaftlichen Stratifikation erwiesen, da man in den steuerregistern alle Vermächtnisse der Häuser zu identifizieren gelang (d. h. 28 Fälle). Sehr überraschend war die Feststellung, daß von den 50 erhaltenen Testamenten sich 44 auf Frauen unmittelbar bezogen. In 26 Fällen Erblasserinnen Frauen waren, in weiteren 3 Fällen haben die Eheleute einander beerbt und in 21 Fällen wurde zum Erblasser der Mann, dessen Erbinnen 15 mal Frauen waren. Nur 6 mal haben nach Männern Söhne oder andere männliche Verwandten und Freunde geerbt. Die Frauen haben 16 Häuser hinterlassen, von denen 2 aus der unteren mittleren Vermögensgruppe waren, 5 von der mittleren, 8 von der höher mittleren und 1 von der höheren Vermögensgruppe. In großen und ganzen kann man sagen, daß die Frauen der mittleren Vermögenskategorie Oberhand behielten.

Die Analyse von 50 Testamenten hat erwiesen, daß die Frauen der mittleren bürgerlichen Schicht in den kleinen Provinzialstädten, die ökonomisch stagnierten, mit Immobilien in höherem Masse disponierten, als man früher meinte und als aus den Stadtsteuerregistern erwiesen konnte. Diese Frauen den Einfluß auf das alltägliche Leben der bürgerlichen Gesellschaft haben konnten, obwohl ihre Aufstiegschancen kleiner waren. Das persönliche Vermögen und die Abstammung waren entscheidend.

